

In takrat, smešno,
se moje malo srce zboji,
da jih nekoč zmanjka, teh zvezd,
in bo še utrip odveč.

Zelo se mi zdi važna ta skrb
in zares se mi zdi nekaj lepega.
Ker, veste, prav sinoči sem se mislil
ubiti.

GOROGRANEC

(odlomek)

Saša Vuga

Rojen je leta 1930 na Mostu na Soči. Po končani gimnaziji se je vpisal na slavistični oddelek filozofske fakultete v Ljubljani, kjer je tudi diplomiral. Že od leta 1949 je zaposlen na RTV Ljubljana, spočetka kot napovedovalec, od leta 1962 pa kot urednik in dramaturg v uredništvu televizijskih iger.

Generacijsko sodi Saša Vuga v tako imenovano današnjo srednjo slovensko pisateljsko generacijo in

se je postopoma razvil v enega njenih najzanimivejših in najsamobitnejših predstavnikov. Pisateljski svet, ki ga skuša obdelati v svojih tekstih, je zvečine osredotočen na rodno tolminsko deželo, hkrati pa je še ves pod vplivom mladostnega doživetja vojne vihre, ki je v tej ali oni obliki vsevdilj navzoča v Vugovem pisanju. A to so zgolj osnovne intonacije njegovega literarnega snovanja, zakaj skozi ta raster se nam počasi izlušči njegova vizija sedanjega časa in človeka v njem, človeka v spopadu z našim vsakdanom in z našo trpko, anomalij polno družbeno in bivanjsko resničnostjo. Prav to je osnovna prvina Vugove proze in iz prepletanja le-te s tistimi, ki so omenjene že zgoraj, uresničuje Vuga svojo literarno izpoved in skuša upodobiti tiste ključne probleme današnje eksistence človeka, ki jih občutimo v vseh njihovih razsežnostih; uresničenje te pisateljske naloge pa se nam razodeva v

nepatetizirani, stilno in jezikovno bogati in s človečnostjo prežeti Vugovi pisateljski fakturi.

Pričujoči odlomek je zaokrožena retrospektiva iz njegovega najnovejšega romana Vseenost.

Slovenski narod si seveda piše sodbo sam — podpišejo mu jo pa zmeraj drugi. Ampak tisto, je Mohor Mrak začustvoval, se je bilo primerilo takrat. Nad zatiljem je zaznal krepčilno, ljubeznivo dlan spomina.

Takrat, na jugu, se je izpod pet prah poganjal do kolen kakor pohojen gad. Drevje, rjasto in revno, je kot z očitkom kazalo v nebo. Tam pa je na preži stalo sonce, mojster lokostrelec, in spuščalo puščice: že peti teden. Čez taborišče so razpeli mrežo, na mrežo nametali praprot, hrastove poganjke, listje upehanih kostanjev — zgolj tolažba in le dobra volja: po kosilu že se je v rokah mladičje z mreže razpudralo v črvojedino. Štirikotna ameriška šatora sta v mraku izbruhala pred zastavo in državni grb (iz rdečih, belih, modrih kamenčkov) omamljeno brigado, zvečer pa sta jo spet požrla. Od jutranje mračine do noči je zaudarjalo po grahu. Grah in zapečeni kruh, druge hrane nič. Nič vode. Sosedje so menda bili na boljšem: okoli mlake s sluzom, s paglavci na glinastem, brezbarvnem dnu, z mehurčki so kakor ljudožerci med zahvalnimi daritvami plesali kolo.

K nam je vsako jutro pricigólal kakor z onega sveta — kjer je voda — Gorogranec: na temenu je imel pastirsko kapico, svojo obilnost pa v vojaški srajci in platnenih, kratkih hlačah. Na nogah je nosil vojni plen, topničarske škornje. Slovesno pricigolal, kot Miklavž, za bosenskim konjičem, na razmajani marketendarski kareti: tam je, med zagozdami, tičal velikanski sod. Zgoraj voha, zadaj pipa, spredaj pa kočijažev lepomis: PIJ POCASI, POBIČ. Gorogranec je zavrl, potegnil izpod soda molzni stolček, sédel in začel točiti. Z desno je obračal čep na pipi, z levo je preganjal muhe in mrčes.

Ampak takrat — takrat je Gorogranec na svojem strahovitem zapravljivčku pritresel zad za sodom še košaro iz srobotja, naphano z lubenicami: udarniki jih bodo — iz rok tovariša poveljnika — prejeli vsak po dve.

Andro — vojna ga je stisnila v bambusovo palico, členkasto, kolenasto, zelenkasto rumene barve — je zasadil v lubenico sedem prstov, jo razklal, pobegnil zad za skalo, na streljaj lovske puške od šotorov, in pokleknil. Porinil je v razpoko ptičji kljun, zamižal, vohal — šavsnil. Grizel je, lizal. Pečke, sok, koščki sladkega mesa so mu z obradka padali na bedra. Goltal je, požiral, mrmral kot pes na kôsti. Ko je s ploščatimi zobmi — kakor požrešen bober — ostružil lubenico vse do bele, plehke skorje, si jo je še pritiskal na obraz. Se mu je pa segrela v mlačen, zoprni obliž: vrgel je polmeseca v šibast grm, se razpotegnil, se zarežal, se dolgo tiho režal — smeh pa se mu je prelomil.

Pognalo ga je izza skale, zabolščal je čez taborišče, ki se je cvrlo pod pripeko, spet ga je potuhnilo za skalo, spet je glavo pomolil izza kopriv,

pa izza leskovega grma, pa izza kamenja, ki ga je kmet bil znosil s trate, pa izza plota, ki je rasel iz robide.

Telo se mu je strašno čedilo.

Z roko si je dajal opravka z gumbi, pod pazduho pa je kot primož stiskal drugo dragoceno znamenje udarništva.

Iz taborišča je poklicala trobenta.

Najbrž je nori Nace spet zaterjal zbor, da bi se nakorakal gor, dol, črn, kodrast, steklinast v oči, z dlanjo na samokresu, ki ga je nosil le na dveh jermenih, zmeraj sredi križa. Zbor — na balin obrutih fantov, na fante ostriženih deklet. Da bi grozil, kot vsak poltretji dan. Hodil je gor, pa sunkovito dol na mišičastih, afriških nogah, kričal o reakciji, preklinjal, bil z rokami, krilil, očital sabotažo, se tolkel po pištoli, trkal s členki v rjava čela, v olupljene nosove, pa izginil, izpuhtel.

Za Nacetom je pred očmi ostala vijoličasta senca.

Potlej je zakrakala trobenta.

Nace — nor, ampak brat taboriščnega poveljnika. Kaj več vrtati v to pravljíčno prikazen bi pomenilo skoraj pljuvati v zavednost in se botati s sovražniki napredka. Nace — pravzaprav gostač, nikjer na spisku, tako rekoč dodatek. Nacetovim pajkastim nogam in kinkajoči glavi se je vsakdo urno ognil. Razen žensk: ženskam se je Nace sam umikal. Nace ni nikomur prizadeval zla, tegob pa dosti. Prhnil je kot kozel izza grma, kot bavbav, opolnoči. Skrit za deblom je stražarjem lomil dračje, slišalo se je kakor morilčeva stopinja, jim metal kamenje v krošnje, zavijal kot skovir, pa zbežal v srhljivem vrišču skozi trnje in čez grušč. Trikrat so v temi stražarji streljali na Naceta: četrtič je poveljnik dal zamenjati naboje s slepimi. In od takrat so dečki rinili na stražo potni, tresavih rok in kot na giljotino. Z nikomer ni govoril, tudi z bratom ne. V ustnice je bil zdaj penast, zdaj spet grintast: ker je zadremal s cigareto, se je potlej zbudil kot s sršenom, rjovel, se klofutál pod nos in klical:

»Vodo, vodo!«

Vode pa nič.

Gorogranec je le v jutrih priškripal na vozičku PIJ POČASI, POBIČ.

Brigada je, lesena v kosti, usnjena v dlani, še dolgo po rjoventu prežala v temo. Veter se je butal v šotorsko platno, brnelo je, plahutalo. Potlej so se spet zleknili na gola ilovnata tla, ugnezdili ostriženo glavo na kupček listja in mahu in si čez nagarano ramo potegnili strgane, smrdljive cunje.

Podnevi in ponoči, po grahu. Smrdelo je pa tudi po katranu. Po železniških pragovih. Po kučmah in oguljenih opankih četnikov vse naokoli v gozdovih. Smrdelo po stezi, ki je od kuhinje držala vkreber in se v suhem kalu, obraslem s pleveličjem, odsekala v stranišče. Tam je zeval grob s tramom, ki smo ga imenovali Bogmevárurj. Varuj še posebno v dežju, ko sta se prst in prah predrugačila v rjavkasto čežano.

Vsak dan so v nečednost obrnili vedro s klorom.

Tudi Bogmevaruj ga je bil deležen.

Nad Bogmevarujem so v črnih rojih trepetale muhe.

Okoli in okoli pa so v ilovici zevali martinčki.

Zaradi muh. In najbrž sonca.

Andru so se ustnice skrivile: zabrenčalo je po osah. Zagnale so se mu pod nos, tam se mu je lubeničin sok sušil v sladek kolobar. Otepal se je, potlej so se mu udrle solze: pa ni jokal.

Počepnil je v sežgano travo.

Spet je od šotorov kraknila trobenta. Prav gotovo ukazuje na predavanje. Nemara so se pripeljali na kolesu kazat slike opic in razlagat, kako smo se ljudje razvili iz goril. Božja resnica, žal pa niso znali drugega kot to: Imamo sedem čudaških lobanj v muzejih. In dvanajst nenavadnih zob. Lahko bi bili človeški, pa niso.

Bolj so jim verjeli, bolj so jim velevali, da morajo verjeti, in jim kazali opice iz stare nemške knjige, debele kot misal, zmeraj iz iste, čeprav so se učitelji menjavali. Brigadirji so ždeli po turško, v krogu. Učitelj je imel na glavi robec, stopal je od ust do ust kot kaplan pri obhajilu: vsakomur je dolgo kazal opico in se potil. Skoraj zmeraj se je enkrat, dvakrat zagledal v hrib, posut z osamljenimi grmi, s kamenjem in s soncem, si zamašil s palcem eno nosnico, pihnil iz druge in rekel:

»Oprostite, prosim lepo.«

Iz bolezensko izboljšanih oči mu je dehtelo od dobrote, kratke prste so mu — kot zamaški iz slabe plutovine — zapirali zgrizljani nohti. Ko jih je do zadnjega obhodil, je knjigo spravil, se priklonil, potegnil navozlani robec z glave in odšel.

Poveljnik ni dovolil postavljati učitelju vprašanj.

Toliko vsega poveljnik ni dovolil.

Bil je pravičen, jezljiv pa kot puran.

Zaradi zgleda si je betico dal izbriči kakor postaren natak. Če je vpil, se mu je koža na lobanji vznemirila kot ribnik pod zefirom. Zalisce je imel košate (kot amfora ročaje), je bil pa reven v zobe. Za vratom in čez prsi je nosil rdeč, zasvaljkan robec, na koščenih bokih pa vojaški pas. Za poveljnikom je kakor senca tičal nori Nace in držal dlan na samokresu. Če se je poveljnik med vpitjem tjavdan ogledal in uzrl brata, je utihnil. Veke so se mu nabrale pod obrv, pest, ki je skakala kakor netopir pod kandelabrom, se je razklenila, prsti so se ujeli za rdeči, preznojeni robec, potlej je poveljnik trznil, se našobil in zmrmral:

»Samokolnice namažite. In pa lopate.«

Poveljniku brigade je bilo ime Kapin.

Andro se je vzdignil. Lubenica se mu je zazdela težka, kot kamen pri cerkveni uri. Strašno rad bi jo odložil, jo dregnil s palcem, da bi jo ubrala, nizzdol, po tej razpokani, prekleti, prašni zemlji, se raztreščila. Nesreče bi bilo nemara vsaj za hipec konec: os, čebel, mušic in brenceljev, odbrnele bi tja dol, za lubenico, in ga pustile, da bi klavrni v miru pretrpel. Še močneje jo je stisnil. Majal se je, mižal, srajca se mu je kot s klejem lepila na rebra, sonce mu je kakor zlata polhovka gneznilo na glavi, po licih pa so mu mezele solze. Počasi, v presledkih, smolaste in kakor mešane s cvetličnim medom.

Ko je pogledal, je uganil, da ni sam.

Pod čermi, škrbinastimi na obzorju, se je krivenčilo za ducat hrastov. Smešna drevesa: kot okleščena, ostrižena, in zgolj z vršičkom. Pod hrasti se je penila — kakor bodeča žica pred utrdbo — robida: in prav od semle je tudi Mohor Mrak slišal klice za pomoč. S hrbotom roke si je zdrgnil znoj z oči in skozi sonce uzrl Blaža. Skakal je sem, tja po robidi, klical Mraka in mu zmedeno pošiljal znamenja.

Pod pazduho je stiskal lubenico.

Sele zdaj se je do Andra prizibal smrad: zahrbtnen, kot po sladkih rožah, crknjeni sinički in umazanem perilu. Andro je pihnil, stresel z glavo: pa je smrad že bil globoko v želodcu. Iz za skalnatih škrbin se je kot vsak večer razlezel mlačen veter, v lenih sunkih, kot ob smrtni uri.

Iz robide se je spet prikazal, rdeč in zbegan, Blaž:

»Mohor! Mrak! Na pomoč!«

Spet je gnilo velo. Suhi šopi trave so šumeli. Veter je vrtinčil prah in ga pritlično nosil prek rebri. Tedaj je Mrak opazil, da je hraščevje nase-ljeno. V vršičkih so čakali krokarji. Morda je šlo za vrane, srake, kavke. Zibale so se, stare, samotarske, kakor z žico privezane, kot na lovski raz-stavi, tuhtáve, bolj na straži (druga pred drugo) kot na preži in v lilistem somraku.

Sladki gnojni smrad se je nabiral v lepko slino pod jezikom. Mraku je želodec drgetal kot čampelj na omamljenem puranu.

Andro je z očmi začel iskati truplo. Zaznal je čudne cingeljce v ušesih. Mrličev se je bal. Nažrl se jih je v poslednjih tednih vojne: pošasti, ki so v Zanjčevem vinogradu vstajale iz groba, ker so jih bili pokrili le s pestjo prsti. Z enim očesom so navihano gledali, na drugo oko pa odločno mižali. Usta napihnjena, nos miren, nikamor se ni šilil: zato pa so ga medse po-tegnila lica, se nabreklihale kakor znoreli hlebci. Niti zalisci, na videz kot okovje na starinskih mašnih bukvah, niso bili licem kos: šla so svojo pot. Čez čas pa so pokazala zobe. Zobje, tako zgovorni. Bolj živi kot oči, rumen-kasti na temnem dnu votline, pripravljeni na kletev, zmeraj na ugriz. Samo zaradi zob so se mu mrtvi videli celo bolj živi kot grobar Pakrac, ta je med šobicami stiskal kos cigare in vsekdar govoril o voluharju, ki mu na vrtu že od ponedeljka dela zgago.

Samo zaradi zob je Andro trepetal pred trupli.

Videl v njih ljudi. In se jih bal.

Potlej so se ustnice razlezele, se pognile čez temo z zobmi — Andro se je oddahnil, truplo se je spremenilo v truplo, pozabilo, da je bilo človek. Pakrac je rekel: Ura je sedem, danes mu jih ni več dano pokopati, zvečer bo ličkanje, pa molža in za koš opravkov tu in tam. Jutri, ne rečem, za-rana, če bo vreme po krščansko, zdaj dobro spi, odkar ne poka in so spet noči samo za spanje.

»Gor, Mrak, tu, za grme!«

Blaž, dolgin s hruškasto lobanjo in z bledikastim, skoraj prozornim nosom, v hlačah dokolenkah iz črnega žameta, kakor bogati šolarji nekdaj, na gumb ob šivu. Kockasto srajco si je nad popkom vezal v voz, da bi bil

viden finski nož pod hrbtom. Pod očmi sta se mu zvezdasto razlili dve blede rdeči packi. Kazal je dlesne: kot razburjena opica.

Veter je na mah ponehal.

V nebo se je pehala vijoličasta mrena. Če se je kje strgala v belkast puh, se je čez hip zasvinčila. Tiho, mogočno se je vlekla čez večer, pokrila pol neba, počila. Takrat pa je v hrastih hkrati zamahnilo dvanajst parov črnih kril, se zliznilo za skale, se vrglo v zrak in se v divjem krakanju poglalo čez šotore, mimo uplahnjene zastave, čez srobotje in osat. Ducat kep se je olužilo v ducat pik, se posušilo v črno črto in se razkrakalo v nič.

Blaž je kazal skozi smrad.

Mrak je za robido uzrl noge, obute v prašne čevlje. Za vezalke je rabila telefonska žica, potegnjena okoli gležnjev in zavezana v čedno pentljo.

»Storiva kaj!« je hlastnil Blaž.

»Nič brez krste,« je Mohor mirno odgovoril.

»Kaj ga lomiš, Mrak!«

»In nič z neumnostjo.«

»Morava pomagati!«

»Najprej pa obvestiti tovariša poveljnika.«

Ko da bi ju pri šotorih slišali: pod nebo so se zakobacali piski srbske korporalske troblje, trikrat, štirikrat, se zlomili in v kosih padli spet na tla.

»Star mrlič,« je Mohor Mrak zmrmlal.

»Kakšen mrlič?«

»Lastnik teh čevljev. Je pastir? Nemara četnik?«

Mraka je poglalo, mimo smrada in ostude, za gram: tam je na boku ležalo drobceno deško telo. Lobanjo mu je varovalo pšenično plavo strnišče (kot žlahtno krzno). Roke belkaste, rahlo pegaste, le pod komolcem zarjavele, nič mišic, kit, zvozlanih zvitkov žil. Na dláni, odprti v šope trave, so rdeli trije, za gumb veliki žulji. Mimo uhlja in na vrat so mu že lezle črne mravlje.

Pod prsmi in roko je skrival lubenico.

»Naš!« je kriknil Mohor Mrak. »Udarnik!«

»Ni udarnik. Jaz sem mu podaril lubenico.«

Mrak ga je ostro prevrnil na hrbet.

»Nacek, vagončkar, nesrečni bog!«

Nacek, z obrvmi kot iz medu, s čelom kakor marmornati dečki iz muzejskih vež: eden redkih, nebeško nežnih, slabo zavarovanih obrazov, ki jih grdota vsakdana čaka za prvim kostanjem, z opeko, da bi jih razbila, zmečkala in napravila drugim enake. Ne pristojé jim strgane hlače, umazane majice in čevlji, obuti na boso: tunika morda, in sandale iz srnine.

»Omagal je. Mi padel zad za gram.«

»Mrtev!« je Mrak zakričal.

V prsih se mu je napihnila tesnoba.

Kolena so se mu zmečkala — kot sveče v pripeki.

»Mrtev! . . . Kaj bomo rekli mami? Vsak dan mu piše in konča: Nacek, pri očkovem zelenem grobu te rotim, pazi se! Umrla bom, če se ti kaj

zgori... Kaj — rekli? Kdo — rekel? Jaz — ne! Ti — ne! Pri očkovem zelenem grobu!... Saj ne ve za grob! Obležal je za grmom, kot Nacek, v snegu, lisice so ga razdejale, na vse štiri. Zdaj ji bomo pripeljali krsto! Preklete, Blaž! Kaj zevaš! Poveljnika poklič! In mrho, bolničarko, ki nam krade cigarete! Sram me je — kaj bomo rekli mami? Vse je šlo, hiša, postelja, omara, mož: zdaj bomo v ta nič prinesli Nacka z lubenico!«

Kričal je.

Blaž je tudi kričal.

Pa ga Mrak ni ne poslušal ne razumel.

Stekel je pred grm, ki je kakor konjsko, odvrženo kopito rasel iz rebri. Ihtel je, znoj in solze je pobiral z ustnico. Spodaj, med šotoroma, pa je bil mir. Zastava je — brez sape — visela z droga kot svilena nogavica.

Ali smrdijo izpihnjeni komitski smrkliji?

Zrak vroč, bilke kot na preži. V zraku mrgolenje kakor drobnih modrih saj, nebo se je ponižalo.

Mraka je zgrabila Blaževa suhotna pest: rada bi ga obrnila, ga pahnila proti Nacku. Tudi Blaž je kazal mokre veke. Pod nosom se mu je v steklene brčice nabiral znoj.

»Saj noriš!« je kričal Blaž. »Noriš!«

»Mrtev je!« je kričal Mohor Mrak.

»Živ, slab!« je kričal Blaž. »V nezavesti!«

»Pri očkovem zelenem grobu!« je kričal Mohor Mrak.

»Storiva kaj!« je kričal Blaž. »Pomagajva!«

»Preklete, Blaž!« je kričal Mohor Mrak.

Potlej je poskočil, izdril Blažu iz usnjene nožnice bodalo in na kolena padel k Nacku. Od napora se mu je obraz pocukral z gubastimi križci. Zasadil je rezilo v lubenico, jo razklal: hotel je kakor iz sklede zlit sladko vodo Nacku na senca. Je pa na izklesano čelo priletelo za ščepec peček: kot črnikaste stenice so se mu prilepile na kožo. Zato je Mrak zagrebel v lubenico, napraskal krhkega mesa, ga razmečkal v kašo in ga za dve prgišči tlesnil Nacku v lica. Gnetel je, ribal, drgnil, mazal, božal. Nacku je obakraj ust zadihala — kot za pokušino — bolj senca kakor guba. Blaž si je potegnil srajco s hrbta in ga klofotnil pa čeljusti. Spet je vzdignil dlan v klofuto, pa ga je Mrak ustavil: Nacek je razprl veke. Gledal je, se kakor čudil — ker je bilo nemara malo videti. Težka, pritlična mrena je ovesila nebo. Le na vzhodu se je — kot volovski rog — belila odprtina. Nacek je trznil, se oddahnil, se nasmehnil. Sramežljivo, kot sam sebi: od ušesa do ušesa se mu je bila privezala kašnata, rožnata brada. Dehtel je kakor vrt po plohi. Blaž ga je obrisal s srajco, Mrak mu je razpel pod glavo žepni robec: pa se je smehljal z ustnic Nacku brž umaknil zad za veke, se tam zbegal in ugasnil. Volovski rog na vzhodu se je siromašil v pasji rep. Zagrmelo je.

Skozi smrad je proti grmu stopal nori brat.

Mrak je v trebuhu začutil kakor kepo stare malte. In kot še nikdar, hrbtenico: kakor iz koruznih storžev.

Tudi Blaž se je pobral s kolen. V rokah je držal srajco, pod pazduho pa lubenico. Oči so se mu udirale v sivkast kolobar: ko da bi si ščipalnik položil tesno k obrvém.

Nori Nace je obstal. Dolge dlake po nogah so se mu zlivale v črn lošč. Preiskal ju je z očmi in kot na koru zašepetnil:

»Kličejo. Trobenta.«

Pokazal je okoli in okoli, potlej mu je roka padla ob telo in poskočila:

»Za večerjo trobi. Odzvalo se je pol brigade. Drugih ni. Požrli so jih grmi. Grmi so pogoltnili najboljše. Brigada je ostala brez udarnikov. Četa slepih senc. Trobenta trobi, udarniki pa vsak v svojem grmu, od nikoder. Grah se je prismodil, kuharji dolivajo. Ponoči bo pa noč: h grmom se že bližajo, kot psi, četniki, in brusijo ob oslah nože. Kdo bo odgovarjal? Res ne vem.«

Prehud udarec: nori Nace ni ne kričal ne zmerjal. Le tožil je. V šepet mu je kapljala skrb. Dlani ni tiščal k samokresu, s palcem si je čistil nohte in oprezoval na trave, na grme, ki so se majali v vetru.

V to Nacetovo žalost se je, sam, omotičen, mlahav, poskusil Nacek vzdigniti. Zgrabil se je za kolena, se sesedel, se nasmehnil. Prekobalil se je, zrinil nogo podse, jo uprl v prah, se stisnjenih oči odrinil. Okoli ust se mu je šival roj lešnikastih vešč. Ni šlo, prevrnil se je, pa se zlomil v kormolcih in z obrazom treščil v tla. Obležal je na uhlju: smehljal se je, ko da posluša iz krtine smešno zgodbo.

»Spet udarnik,« je nori Nace pomrmral.

»Ne,« je rekel Mrak. »Blaž mu je podaril lubenico.«

»Ni je použil,« je brž pristavil Blaž.

»Čudna reč,« je Mrak zatuhtal.

»Hudiča čudna!« je zakričal Blaž. »Norišnica!«

Trenutek, dva: nori Nace se je nekako razkrilil, kakor vran. Nacka je prijel pod pazduho in med koračo, si ga optal s tihim stokom in se pognal nizdol, naravnost, kakor divji.

»Saj je bos, do gležnja se bo zgrizel!«

»Nor!« je kričal Blaž.

»Midva pa junaka!« je Mohor Mrak počil predse s slino.

»Če se spotakne, bo le piskrovez lahko zašil betici!«

»Ampak samo za krsto.«

»Ne kriči!« je zakričal Blaž.

»Saj ne kričim!« je kričal Mohor Mrak. »Ti ne kriči!«

»Ti bi danes po vsi sili rad zabijal žeblje v krsto! Kdo kriči?«

Gledala sta drug v drugega ko dva piščanca.

»Oba,« je tiho rekel Mrak. »In bog nama pomagaj.«

V spravo je zamižal in si čez spodnjo ustnico položil prst.

Nori brat je bil dosegel prvi šotor in izginil — krevljast — za vrvmi, ki so držale platno k tlom. Prižgala se je luč, žarnica s klobukom iz lepenke: z ogoljenega, skrotovičenega hrasta so se usule sence. Pod zastavo se je vžgalo stekleničevje, vdelano v državni grb. Na veji se je v sunkih vroče sape mehurla konopna lémpa za vodo.

Mraku je po prsih tekel znoj.

»Z lubenico si kot žogar, ki šanta z igrišča.«

»Po porazu, klavrno,« je rekel Blaž.

»Saj, tako sem mislil.«

Blaž se je obrnil h grmu, da bi med ostanki lubenice poiskal bodalo. Žveplenkam, vlažnim od znoja, so odletale glavice. Mohor Mrak mu je pomagal, zatipal sem in tja z dlanmi in nož našel pod lubenico.

Sladki smrad po crklem ga je vrgel na noge.

»Beživa! Ne morem več!«

»Tudi ti odtod?« se je narežal Blaž. »Dvakrat udarnik!«

Mraku so se živci stresli kakor prod na pločevino:

»Trebuh — napet kot volk v Rdeči kapici! Preklete lubenice! Zdesetkale so nas kot kanonada: vojska leži, vojska smrdi, zdeha, bruha! Matere nam pišejo *pri očkovem zelenem grobu!* O, če bi nas videle, naphane z graham, s kruhom, z žabjim kalom. Obrite na balin kakor tatje! Grintaste in spraskane, pa tolikanj zavedne, da se niti bogu več ne smilimo! Kje je bolničarka, ki ji rit v hlačah vzhaja kot pretirano nakvašen hleb, ko pravi: Klistir, tovariši, ima pomembno mesto pri graditvi novega sveta! . . . Topo nas tešejo. Blaž, kaj delajo iz nas?«

»Grobarje svoje vrste.«

»Kako?« se je namrščil Mrak.

»Šel po vodi človek, za človekom čeveljček!« je Blaž zapel in ga potegnil v kreber. Tla razrita, kakor hudourniška. Vrh skal je kot plesniva pózlata ležal ostanek večera. Za škrbinami je zevala noč: s temo, strahovi, z zezljanjem žuželk, s švisti vejice ob vejo.

»Kam rineš, Blaž?«

»Nikamor, tu sva.«

Iz teme je poiskal lopato. Vrgel jo je Mraku, se spet sklonil, spet z lopato, in potresel škatlico z žveplenkami:

»Prižgi!«

Ceremonija ugašanja, prižiganja. Sedma vžigalica se je scefrala v iskro, buhnila, mrknila: pa vendar. Mraku so prsti v krču odskočili, žveplenke so zdrsnile na tla. Blaž jih ni pobral. Molčala sta. Zadrževala dih. Tudi Blaž se ni premaknil. V zatohlost je primahedral pohleven blisk: ko da bi kdo odvrigel furmansko laterno. Mraku so se tla zazibala, kakor na tnalu sredi ribnika. Oprl se je na lopato, nekdo je bil v ročaj zarezal — najbrž — svoji začetnici. MV je Mohor Mrak prebral s kazalcem, kakor slepci. MV.

»Zdaj veš, zatorej lahko bruhaš.«

Blaž se je obrnil in z lubenico zadel Mraka v trebuh.

»Vlago voham. Ponoči bo hudič. Pazi na lopato. Pejva.«

Lopate sta potegovala kakor jazbečarja na povodcu. Noge so jima silile v dir. Iz grušča so štrlele korenine, suhe veje, zmrški trave. Mraku je izpulilo lopato. Lubenica se je ohladila. Vroči zrak se je vznemiril, zakobálil. V grme se je ulovil hlad, Mrak ga je začutil v obrveh, tam se mu je od popoldneva nabiral znoj. Smrad je plahnel. Mrak je previdno, čez čas pa na stežaj zagoltal v zrak. Tudi Blaž ga je požiral, v grlu mu je piskalo.

Šotora spodaj se še nista zvečala, žarnica pod hrastom je dajala podse za poldrugi gnojni koš svetlobe.

Trobenta je dremala.

Ta mir, je Mraka stresla slutnja.

Drsenje lopat je zamrlo.

»Tovariš, nekaj se je skuhalo!«

»Kuhalo se je od jutra. Zdaj, bi rekel, se hladi.«

Blaž se je naslonil na drevo, ki je ko drog raslo iz strmine. Potlej sta počepnila in se, kakor vojak, ob ognju, na puško, s pestmi oprla na lopato. Tu in tam je čeznju švistnil netopir.

»Vsi se ohlajamo,« je Mrak zategnil.

»Si videl Nacka?«

»Nacek, smrad in volk — si niso v sorodu?«

Blaž je pokimal in stegnil nogo. Mrak mu je uganil nos, ki je štrlel sam zase iz teme, kakor popudran z ničlarico.

»Bi rekel. Poveljnik je ukazal bolničarki, bolničarka kaj vem, komu, ta pa je ukaz obesil Nacku in pa meni na hrbet. Vzela sva lopati in odrinila v hrib. Sonce: gorelo je! Nacek, nesrečnik, je hotel še kitaro z nama. Brenkal bi, je rekel. Sédel bi med skale, v mrtvi kot, sonce tja ne zmore ustreliti. Sama bova, s strunami in daleč proč od graha in komisa. Rekel sem mu, da je nor. Dal sem Nacku lubenico, kitaro pa potuhnil v listje. Prav, je rekel, in sva šla. V pečini bova poiskala mrtvi kot, je rekel, lubenici v miru použila, gledala nizdol. Tako prijetno je od daleč gledati na taborišče, prav od daleč. Pete pomoliš tja dol, je rekel, kakor kerubini, kot iz čisto majčkenih nebes. Po prvem smradu se je pa spočasn timer. Pod pečino je začel stopicati v kolobar, si vohati konice prstov. Ni več iskal razpok v skali. Poblede je, zakašljaj, se obrnil: Grem, ne morem . . . Nadrl sem ga, vrnil se je vkreber. Pri grmu je začel na drobno in na gosto pljuvati. Zrak nad psom je migetal. Obletavala me je brencljad.«

»Je volk?«

»Volčjak, trofeja.«

»Čigava?«

»Kapinova. Mahnjen je, kakor vsi vodje bojnih trum, na lov. Skopo odmerjene urice počitka, in tako naprej. Tod pa menda ni druge zoologije ko ducat podivjanih nemških psov. Iz skalovja tulijo na luno, tu in tam pospravijo domačo svinjo, ki se klati za želodom, in vlečejo v nos smrad po grahu, šotoru in komisu — nemara jih vse to spominja na nekdanje dni. Poveljnik je trikrat ustrelil in vsakič zadel. Zver je opletala, se grizla v rane, penasta, krvava. Za Kapinom je v skalah ležal nori brat, z napetim samokresom, za vsak primer. Četrty strel je psu razbil lobanjo: odprlo mu jo je. Pes je s prazno glavo zdirjal, se zapodil čez robé, padel in obležal.«

»Za spitano tele ga je.«

»Ga je! Poveljnik si je mrhovino ogledal z žepno svetilko. Zjutraj nam je nori Nace tvezel, pod zastavo, kako sta s skal pokala po četnikih. Pa je vstalo sonce in crklino napumpalo v dude: pes je trdo tiščal tace v zrak. Nacek si je čez obraz privezal robec, začela sva trofeji dolbsti grob. Takrat

pa je crklini iz trebuha nekako zacvililo. Nacek se je brž obrnil — da se vsaj ne bi! Meh se je, korak pred njim, razpočil. Od nog do nog, kot če bi odprl mlahav kovček. Z votlim, dolgim šumom: Buaf...! Zapljunkarice in mrčes so odskočile. Iz vampa se je privalila, Mohor, počasi, hlebčasta, črna, mastna reč in se izlila v jamo. Takrat so podivjali krokarji v vejah, hrib je vreščal. Očitno sva mu delala napoto. Glavo sem, takó, potegnil med ramena. Črvi so v jami migetali kakor jajčne testenine. Grob se je penil od belih špagetkov.«

»... Nacek?«

»Skočil je v beg, se je pa zrušil v nezavest. Stekel sem, ga zgrabil, ga pod pazduho podrčal v senco, kolikor je je bilo za grmom. Prekleta sem se ustrašil: bled kot ničla na tabli! Lubenice pa mrcina ni bil spustil — z njo je zdiral, z njo se prekopicnil, z njo obležal.«

»In potlej, Blaž?«

»Nič, prišel si ti, pravljice je konec.«

»Misliš?«

»Upam. Hudega dovolj!«

Potrkal je po lubenici:

»Precejšen reželj za en sam današnji dan.«

Obesil je svoj svetli nos v temo:

»Pripravlja se, obeta, kapljice pa nič! Odkar smo zakoličili šotora, se zbira od obzorja. Morali bi streljati v oblake, z možnarji, in jim izbiti dno. O, bog, ki hladiš žive na zemlji, ki greješ mrtve v zemlji, usliši molitev ponižnega udarnika Blaža in ga osreči z majhno močo! Mohor Mrak, kure so že legle, pejva še midva.«

Spustila sta se od drevesa.

Iz grma se je pomolila roka in ju prosila za vžigalice, stražar.

Steza se je ko trak iz žameta v smeteh vijugala nizdol. Tema se je gostila v lilasto, le na zahodu je prhnela v rjavo barvo. Na mizi pred šotorom je, z rokami, vrženimi v križ, spal stražar. Pomorjeno listje je šumelo vrh platnene strehe. Žarnica se je zibala, in v naročaju svetlobe se je zibal roj mušic in vešč. Mrak se je ozrl v reber, v pečino, se zmisli četnikov, menda na preži izpod sleherne kamilice, in vzdihnil:

»Pokol nedolžnih otročičev!«

»Da,« je Blaž zmrmlal in lopato vrnil na stojalo.

»Si na isto mislil?«

»Ne vem. Sveto pismo. Pri očkovem zelenem grobu.«

»Zakaj, hudič, so stražam dali slepe strele?«

Daleč vrh temè so zahropili nemški psi. Nemara pa volkovi: klicali so se s pečin, se poslušali, ko jim je glas kakor ujeta plaval skozi noč, in brž zavili, ko je zmanjkalo odmeva. Blaž je vzdignil veke, potlej se je sključil. Mraku so zobje zagrizli v ustnico. Čez čas je Blaž s palcem sunil v pasje krike, ki so se mrežili čez taborišče, prijel šotorsko platno, privihano in speto z zanko, in skomignil:

»Preveč spokojna noč je najbolj glasna, Mohor Mrak. Zato pozdravljeni, znorelci v skalah! Bojim se, torej sem. Si bil na stranišču?«

Sezula sta se in po prstih šla k ležiščem. Nagrabila sta mahu in vejic, pokleknila na vse štiri, kimnila drug drugemu, legla, potegnila plahto čez obraz in si z dlanmi pokrila lice.

Zarnica je v šotor stegovala jezik z brlivkasto svetlobo.

Od vhoda do vhoda je držal hodnik, obrobljale so ga razklane deske.

Na lepem so vrvi debelo zabrnele. Suho listje se je — v švistih, kot čarovnice na metlah — vrglo s strehe in v temo. Zagrmelo je kakor od ročnih bomb, je sanjal Mohor Mrak. V šotor so zapikale svinčenke. Burja se je žagala na drogu za zastavo. V grušč in prah so se sadili bliski — kot ognjene helebarde. Vsak z rumenim praporcem. Šotor se ni več majal, veter se mu je zabil pod platno, zdaj se je napihoval kot gumijast slon: do nabreklosti napihnil, pa izpihnil, legel nase, se povetil, se potresel kakor moker pes. Pa spet — napihnil boke, vzbočil grbo, zatrobil, se pri tleh premaknil: kakor slon, ki mu z verigami ne dajo v korak.

Straže pa kvartajo, je Mohor Mrak pomislil.

Zbudil se je, se prevrgel. Zaščemelo ga je: žveplasti biči so pokali skozi temo. Mirno si je rekel: Ne sanjam. Dež je treskal kaplje v streho. Hrast je divje grabil v neurje, stokal. Hrast — poveljnik ga je s pridom uporabljal za politično prosvetljevanje. Tovariši, je z nohti praskal v lub, tole tu je naša stvarnost. Iz debla, primernega za srednjeveške ladje, klije šest polen v srečnejšo prihodnost. Mladike v rogovili so narodne manjšine. Omela tamle, zad za šiško — to je pa reakcija!

Mohor Mrak se je nasmehnil in zaspal.

Zdramilo ga je štropotanje po šotoru. Padalo je kot od slapa, curkasto, tenko, z višine. Ko da bi dve venecijanki ropotali v prazno. Vojaško platno je odbilo vodo, ni pa zmoglo vlage. Grmenje je zamrlo. Hrast je, miren, blažen, stal kakor pod prho.

Kraj drevesa pa je čakal človek.

Kakor star, ko da je tekel, sključen, in za hip počil.

Mohor Mrak je umaknil noge kot izpred modrasa.

Ko se je tema spet vnela in so kaplje skolobarile okrog šotora strmo ograjo, kakor za živalski vrt, se je póstarnež pognal, s pestmi pred glavo, in padel med ležišča. Mohor Mrak se je potuhnil za odejo. Dlan mu je potipala v nastil, za čimerkoli trdega, ostrega, pa se dotipala samo do lubenice in komisa v krpi časopisnega papirja. Hotel je krikniti, pognati speče sence v preplah: tuji mož ga je prehitel. Zarjul je kot od silnega strahu, kakor presenečen, kot ujet v past. Potlej je zamotovilil po steptani zemlji, vzdolž spečih. Trgal jim je cunje z nog, jih brcal v podplate, jih mlatil s svojim suknjičem kakor fižol na gumnu.

Pokol nedolžnih otročičev, je Mraka streslo.

Opogumil se je: Nace, nori brat, kdo neki drug?

Tvega, je potuhtal sredi zmede in odej, ki so skakale v noč. Tvega, Blaž ima bodalo, hitro jezo in vsega čez glavo. Utegne mu poriniti rezilo v vrat in spet odplovati v sanje. Bi mu kaj mogli? Vsaka brenta s časom prekipi. Današnji dan je bil vsega zoprnega brej. Noč, prekleto, je za spanje!

Jutri bosta z bolničarko spet štela samokolnice — kot faraonova uradnika — mi pa rdeče žulje na dlaneh, tvega.

»Tvega!« je zakričal v smrad, ki je puhtel z odej.

Okoli in okoli pod šotorom je vstajala zmešnjava.

Dve roki sta mu strgali odejo z glave.

Mrak se je — kot strgana struna — sprožil v senco, jo stisnil oberoč za vrat in ji zasadil palce v kožo. Pa sta ga roki zgrabili za prste in mu jih oželi kakor grozd:

»Ne kriči, volkodlak!« je kričal Blaž.

»Pusti me, prekleti!« je Mohor Mrak zagolčal.

»Razkljuvaj jajce, stopi ven, mudi se!«

»Blaž, nesrečni bog! Ti? Komaj stojim . . .«

»Vrzi komaj proč in stoj! Hudo se je primerilo!«

»Kaj?«

»Nesreča!«

»Kje?«

»Ne vem.«

»Ste vsi znoreli?«

»Nihče! Pusti čevlje! Pridi!«

»Kam?«

»Pred šotor, brž, bomo plesali!«

Z ležišč se je kadilo od znoja in prahu.

Zarnica je zagorela, mrknila, mrkala, se nekako ujela.

Zunaj so se fantje stisnili v čredo, kot ovce vrh prepada. Dež jim je z obrutih glav cural v srebrnih čampljih. Bosi, dremavi, so šklepetali in na glas drhteli. Mraku je čemernost kot ščipalka ujela usta. Takrat pa se je vžgalo iz ženskega šotora: vrišč se je zašilil v pet, v sedem krikov, se polegel v ščebet, v dež so pribežale punce, v hlačah, v krilu, zvečine z ruto. S petami so ploskotale po razbrozganem dvorišču in se zilile v trop pod hrastom.

Pod zastavo se je tresel Nace, nori brat.

S klobuka vrh svetilke so mu padale na glavo pozlačene kaplje — kot nekakšna glorijska. Dež mu je zasvaljkal grivo v dva črna brka in mu ju polegel na senca. Po lobanji se mu je odprla preča, pa je nori Nace bil kakor mužik. Bolščal je, obradek mu je tonil zad za srajco, Mraka je spominjal na topničarsko kljuso po izgubljeni bitki. Tu in tam se je močno zazibal: stopála je imel do gležnjev v debelih krpah. Izpod obvez sta mu štrlela menda ovčji jezik in papeževa sveča, ki naj bi Nacetu strdila kri. Grušč in skale so bile za dirko z Nackom terjale mitnino: nori brat jo je pošteno plačal.

Nace — ta ni rogovilež iz šotora.

Pa se je — kakor v odgovor Mraku — pred mizo vzel kočijaž: od palca do kolen je bil polepljen z blatom (ko da mu je bil na meča ranocelnik stavil pijavke). Pastirska kapica je Gorogranca delala preroškega, že na pol žreca. Obraz se mu je krčil od razburjenja. Obotavljal se je, lomil pletenice obrvi, pa mahnil z roko:

»Po dva in dva, otroci! . . . Nasip grozi, da se bo zliznil. Pobegnil kakor crknjen maček o povodnji! Utrditi ga moramo, kaj vem, pribiti kot podplat! Bog mi pričaj, odpustite starcu, ampak — hudourniki in vrelci se zlivajo od vsepovsod. Zemljo kradejo, kako naj rečem, jo ližejo kot močnik. Ni druge pomoči, po dva in dva in angel varuh z nami vsemi!«

Gorogrančeva volnena kapa se je zaletela v noč: zad za njo se je, prižgano od zasoplih starčevih besed, zavijugalo krdelo. Blato se je udiralo do gležnja in nerado vračalo stopala. Dež je grizel v čelo. Po trebuhu se je in po prsih lepil kot v medaljonih mraz. Drug je tekel zad za čmofotanjem drugega. Prvi, Blaž, je gledal Gorograncu v kapico kot ladja na svetilnik, zadnji — zadnji se je opotekal, sam, krilavih rok kakor žerjav s popukanimi perutnicami: zadnji se je trudil pohiteti nori brat. Nacetove bele cunje so ko dva okrogla kamna pečatile po blatu.

»Pa krampi in lopate?« je kriknil Mohor Mrak.

»Bili bi le v napoto!« je zakričal Blaž.

Huda ura se je vračala z obzorja. Bliski, ki so se bili visoko nasabljali, so se nižali. Grom se je odebelil, dež ni padal več v škafu, vsaka kaplja je imela zob, kot je pozneje pravil Gorogranec: iskala je, kako naj piči. Nad ovinkom se je strela zrušila kakor karteča v drevo. Gorogranec je postal, se spet pognal, punce so zajokale kot v pogrebni, starodavnih tožbah, s klanca pa so kolcali živalski Nacetovi kriki:

»Počakajte, tovariši, pomagajte!«

Reševal je rane (tista sendviča, napolnjena z zelišči) iz blata in stokal.

Bežali so v napad morda debelo uro, nemara pa le dober ducat hipov. Pod pritlikavim drevesom se je pot nagrbila: zadaj je ležal nasip. V strmini, spodaj ga je rezala suha struga reke, zgoraj se je robil holmu v bok.

Za drevesom so ležale v pentlji stez klopi, dva grozda samokolnic, po katranu zaudarjajoči železniški pragovi in koliba, krita z zlikanimi sodi za asfalt. S holma so grozile za poldrugi naročaj debele skale, eno sta podpirala tramiča: od daleč sta bila kot kurji bedri. Nekoč ponoči se je skala velikanka strgala nizdol, zdrobila klop in sedem samokolnic — zjutraj so ji z muko pomagali čez rob, po rebri in v strugo. Tu pa je — povsem na koncu svojih potov — Mraka še naprej navdajala z občudovanjem.

»Preštejte se!« je prosil Gorogranec.

»Ni potrebno!« je zakričal Blaž.

Zdaj so se od skal jemali hudourniki, pršivi, majceni, grgravi, udarjali so v kolibo, cureli v samokolnice, rinili v nasip.

Gorogranec je razširil roke. Molčal je, kakor na križu. Krdelo se je zvilo v kopito. Od utrujenosti je kočijažu podrhtevala čeljust. Zavoljo bliskov se mu je svetlikalo v očnicah.

»Gre za zemljo, za umazano, prekleto! Za en mesec naše zemlje. Nočojšnja noč jo hoče kot kokošji tat, po koših, po oprtnikih, odlizniti. Jutri bo tod spodaj le okostje, vse kot crknjen krap, ki so ga vrabci in sinice oključale v nič. Mi jo bomo pa branili! V podobno svinjski zemlji leži prah naših otrok . . . Počivajo očetje, vnuki, dedje, držijo se za roke, molčijo. Poslušajo korake. In tuhtajo, kako bomo stopili.«

Mohor Mrak je drgetal: od mraza in zavoljo čudno težkih starčevih besed.

»Kdor si pa ne upa, ta naj gre h kolibi, pod kapič. Brez zamere, če se kdo boji. Brez zamere, pravim! Saj se vam je mleko komaj posušilo... Nihče? Res nihče, otroci?... Nase jemljem greh in prosim vas: skočimo na nasip, pokrijmo ga, ne dajmo noči, da bi ga splaknila!«

Blaž je prvi skočil: padel je na trebuh, se razkoračil, povaljal s čelom udrtino v mastno zemljo, položil v to gnezdo glavo, vrgel roke ódse, skrčil prste v kremplje, jih zagrebel v tla, zaril stopala kot cepin v rušo in obmiroval.

Popadali so drug za drugim, plosko in na pet pedi.

Ko dratena mreža čez trebuh počenega piskra, se je spomnil Mohor Mrak. Zibal se je, da bi se mu prsi globlje udrle. Ali pa kot blede znamke na osmrtnici. Nasip je bil kot pobranána njiva. Glava se mu je pogreznila do uhljev.

Vzdolž leve noge mu je lila voda.

Obšla ga je tesnoba, videl je dva grahasto zelena kolobarja.

Ta Gorogranec: odkar je sam, je z zemljo v sorodu!

Pod veke so se mu gatili češnjevi cvetovi.

Pa ga je zdramilo: potok, ki mu je kot glista lil ob nogi, je slabel. Nemara je celo presahnil. Mohor Mrak je dregnil čezenj z gležnjem, pa zatipal zgolj testénost zemlje — nič vode! Eden izmed mladih križev, ki so se v verigi zakovali čez nasip, ji je zatlačil vrat, kot kači. Dež jim tolče po hrbtih, jim trga srajce, v keblích se jim hudourniki koljejo za vrat, veter orje, bliski spletajo vrh holma sračje gnezdo — nič, nič, nesrečni bog, voda je zlomljena, voda je v koščkih, voda je kot gož v slamoreznici, voda se ne more več povezati v snop, v črno ihto, v krta!

Potegnil je glavo iz zemlje: šum, podoben poku pri odpiranju buteljč. Hotel je krikniti, od tilnika do tilnika privezati novico. Obrisal si je uhlje ob ramena, kakor pes. Pod zobmi mu je škripalo ilo z ustnic.

Takrat je od kolibe obupano zarjulo:

»Tovariši! Kje ste? Pomagajte!«

»Tu doli smo,« je Gorogranec odgovoril.

»Ne vidim! Kaj delate?«

»Zemljo pritiskamo k zemlji!«

Mohor Mrak je zlomil glavo na hrbet: nori brat je — kakor krokar v belih snežkah — stopical vrh nasipa. Bliski so mu slačili temo in ga brž potlej spet ogrinjali. Stresel se je, z muko sédel in se zapehal nizdol, kot pohaba na pritlikavih hoduljah.

»Ne rini dol, ranjen si!« je rekel Nacek.

»Daj hudiču, naj si zlomi vrat!«

»Blaž!« se je strogo oglasil Gorogranec.

»V redu, očka, vztrajamo,« je Blaž zagodrnjal.

»Malo prostora, samo malo prostora,« je prosil nori brat. Zobje so mu kakor koščen glavnik ležali v črnih ustih. Nihče ni odgovoril.

»Malo prostora,« je Nace šepetal, hripavo, kot pohlepno, skoraj že kakor v smehu. Našel je špranjo v verigi, vrgel suhe roke predse, prste pa, kakor motiko, do dlani, zaril v prst. Oddahnil se je. Potlej je počasi začel dajati noge narazen. Obotavljal se je. Po vratu so se mu razsule mišice — kot koščki od razrezane vrvi. Potipal je enkrat, dvakrat, sem, tja, s kolenom, v tla, pa se je vzdignil, se vzbočil in kakor kramp zasadil ranjeni stopali v nasip: Mohorja Mraka je zaskalelo. Kot od sramu je spet potisnil glavo v vdolbino. Se je pa zvrhala z blatno, namezeno vodo. Prhnil je od zoprnije, popadla ga je jeza. Za jezo strah: ko da ga grabi, žre, požira, kot pesek v močvirju. Obrnil je obraz iz jame in zakričal:

»Partizansko pesem!«

»Mrak, ne bodi slovesen,« se je zmrnil Blaž.

»Zapojmo,« je pokimal Nacek.

»Kako, za vruga, brez harmonike!«

»Blaž!« je Gorogranec strogo rekel.

»Kaj spet, očka?«

»Vse v redu, Blaž?«

»Kakor na zadnji večerji! Prismukal se je tudi Juda.«

»Vztrajajte, otroci!«

Dež je na kolibi klepal zarjavelo streho.

»Kje je pa poveljnik?« je zadirčno vprašal Mrak.

»Na pručki, z bolničarko odbira grah in tuhta, koliko seskov je pravzaprav premogla rimska volkulja,« je požvečil Blaž.

Zraven Mraka se je spet zganilo drobno Nackovo telo. Toliko, da je odprl usta:

»Mrak, poveljnik zboruje.«

»Zdaj, ob treh po polnoči?«

»Zdaj, nemara še.«

»Zavoljo nasipa?«

»Zaradi mene.«

»Tebe? Ne govôri v logaritmih. Izkašljaj!«

Nacek je naslonil glavo na en uhelj, Mohor Mrak na drugega: gledala sta se v oči, kot na blazini, in mežikala. Med njunima obrazoma je v zemljo kljuval dež. Padal je kot v prešteti kapljah. Ni več lil v šibrah, tolkel je v kroglah. Noč je iz črnolaste prehajala v rjavo modro barvo. Bliski so se tišali, bežali so na vzhod. Tam bodo nemara kmalu trčili na zoro, telesa tu pa kot mrličji, pokošeni v vrstah. Kje so bojni ščiti, da bi nas pokrili, kot veleva šega, je Mrak začustvoval. Mrlič tam zgoraj je spokojno smrčal. Blaž, seveda Blaž, kljunač s prozornim nosom, zvest modrosti, da je noč za spanje, ko pa že ležiš.

»Izbruhnili je upor,« je rekel Nacek.

»Dandanes te stvari pri nas ne smejo biti v modi.«

»Pri drogu za zastavo. Nori brat me je polegel sredi mize, mi pod glavo stlačil svojo srajco, poterjal bolničarko — je pa ni bilo. Poveljnik je imel obisk, prišel je Lenin, bolničarka je zavrela kavo, stregla s cigaretami, ni mogla priti. Nori brat je podivjal, stresel za poldrugo možnjo arestantskih

psovk, pa izginil: razpotegnili se je stran. Šel je, pomnim, kot kozak, nagnjen skoraj do pasu, krvavih nog. Povedal sem, Andru in vsem, za mrhovino v skalah, kako me je Kapin nagnal zagrebst napihnenost, kako sem padel zad za grm. Začeli so mrmrati. Postajali so kakor ose, preščipnjeni, bi rekel: brenčali so. Nekdo me je pokril s frotirko. Mižal sem, sem ga pa slišal, kako je rekel v učiteljski slovenščini: To je pljunek na človeško dostojanstvo! ... Ne vem, kdo je bil. Kmalu potlej je zakričal kakor grenadir: To je pljunek na človeško dostojanstvo! ... Čez čas so že kričali vsi o pljunku in človeškem dostojanstvu. Odprl sem oči: pri državnem grbu so čakali Lenin, Kapin in Madona, tovarišija. Ne bom pozabil bolničarkinega lica: spominjalo me je na Lahe, na prekupce, ko so skozi vas gnali kljuse, obsone na mortadelo.«

Lenin, je z ihto tlesnilo po Mraku, ali kraja blagega imena! Propal študent, zahrbtnož, brez desnega mezinca, črna reč štrlečih las, s slinastimi usti zmeraj na poljub, z ogrci na nosu, z mozolji po senceh, z očmi ko dva rožena gumba, z besedo, ki jo je polagal važno mežikaje, prgasto v stavke kot zidar zanič opeko v zid. Lenin, križana nebesa, eksemplar! Pravljicar bi ga prilepil konjedercu za oprodo ali kvečjemu brisalcem krožnikov, na rečni parnik, po srednje imenitni veselici s srečolovom. Tukaj je pa srfrolel v nebo kakor raketa, prasketal in izpuhteval rdečkasto nečeden dim.

Ko ga je bil Mrak prvokrat ugledal, sajastega jutra, pred železniško postajo, je začel Leninu iskati zad za škornji bič. Nekakšna siva mistika ga je bila postavila za nadpoveljnika. Tehtal je naprednost in se ob pomembnih modrovanjih praskal po korači. To praskanje je že bilo za pol legitimacije: proletarsko. Z ramo se je rinil predse, v čeljust podoben psu, ki moči kandelaber. Do ogabe je večvrednež papagájil Lenina: v še tako pesjanskih dneh je nosil kapo s sčitkom, potlačeno na vrat, palca pa si je zatikal za oprsnik, ki ga je bil pribarantal od starega urarja. Poskusil se je tudi z brado: ko pa mu je med mozolji zraslo le za zguljen brivski čopič dlak, je rekel, da je za higieno, da v bradico ponika golaž in potlej tam razpada.

»Da, in?« je Mohor Mrak zmrmlal.

»Kapin je stopil pod zastavo. Zadrežen, gube pod očmi so se mu stkale v žolto krpo. Zazeval je, so mu pa usta brž zaprli: Ua, ua, ua! Pred Kapina se je pahnili Lenin, zaterjal molk: Ua, ua, ua! Pobledele je kot straniščna školjka! Tudi okrog nosa ima ogrce, veš: pa je bilo, ko da so mu od blizu spraznili v lice lovsko puško, nabito s prahom od premoga. Vzdignil sem oči: nori Nace je pod skalami iskal trpotec ali kaj za ranjena stopala, šum okrog šotora mu je bil očitno malo mar.«

»Ve vodstvo za nas in za nasip?« je Mohor Mrak prehitel sramežljivo Nackovo pripoved.

»Ne, Bi rekel, da ne. Kdo bi bil povedal?«

»Straže!«

»Stražijo nad Bogmevárujem.«

»Dežurni?«

»Prišel je sèm.«

»Da, in?«

»Nič, se reče: kričali so o pljunku na človeško dostojanstvo. Pa o crklini, o rdečih grofih, o kraji cigaret. Lenin je zataknil palec za oprsnik: Skojevcu, naprej! . . . Ua, ua, ua! . . . Od Kapina se je utrgala Madona, tovarišija. Po licih je imela rdeče pike, oči pa kakor na verižici. Vrgla se je na trobentarja kot šoja na ličinko in ga scukala pred Lenina. Zbor, je zavreščala, ko da grgra gramoz. Saj smo vsi že tu, se je otepal. Zatrobi zbor! Tresla se je kakor žejen pijanec. Zbor! . . . Snel je jerihonko s hrasta, piskal, spet zapiskal, čudež božji: stišali so se, umolknili, se poravnali, znojni, bledi in na ukaz Madona, tovarišije odkorakali pod šotor in brez besede spat.«

»Tudi ti?«

»Ne, jaz sem ležal pod brisačo. Zame se oboji niso več zmenili. Poveljnik, Lenin in Madona, tovarišija so odšli v lesenjačo, s trobentarjem: šele čez uro se je vrnil v naselje. Povedal je, da so našgali petrolejko, naphali izbo s cigaretnim dimom, molčali vsi trije pri oknu. Lenin je odložil kapo, potlej pa celo oprsnik, sedli so na dolgo klop ob steni, trobentarja poslali v kuhinjo po lonc kave in mu rekli, naj izgine. To je, Mohor, vse.«

»Preveč,« je Mrak pomislil.

»Ko nas je Gorogranec zbudil, je petrolejka še gorela. Sem pogledal, prav tako trobentar. S prstom je pokazal daleč, gor, na okno v temi.«

»Se pravi, Gorogranec nas je sam vrgel na nasip?«

»Na svojo pest. Prvič tu sem slišal *prosim*.«

»Tudi jaz . . . Pa če se, Nacek, zemlja odmehta, odlepi? Si videl spodaj skale v strugi? Kot rozine bomo v kostanjevem kolaču!«

»Ne bo se. Gorogranec ve, kaj dela.«

Po obrazu se mu je kakor čez jabolko pobarvala rdečina.

»Kočijaž nas ima rad.«

»Pri očkovem zelenem grobu, Nacek, prav.«

»Oh, mama,« je Nacek od zadrege zmignil. »Moja mama. Bojim se zanjo. Če se mi todle kaj zatakne, bo po njej. Zmeraj tako hitro eksplodira — če si kdaj koleno zbrusim, tarna kakor v mrtvašnici, pa mi je hudo. Zebe, a ne?«

»Zebe, Nacek,« je Mohor Mrak pokimal.

Pripodil se je mlačen veter.

Somrak je leno snemal noč s kolibe, s samokolnic, s skal v bregu. V črnino so se prikobálili oblaki: kot velike bele gobe so obrisali nebo. Dež je štropotal z grmičev in dreves. S skal so vrane vrgle prvi krik v jutro. Tu in tam je z zemlje vlažno blisnil kamen, lub, list.

Mohor Mrak je vzdignil glavo čez tovariše v verigi: ko dereze, ga je streslo, iz kosti, iz krvi, zarite v zemljo. Ujel je šest, sedem parov oči: zrle so predse v nič. Na čelih blatni svaljki, po glavi rjavi pljuski: ščetine so štrlele kot strnišče. Nekateri so bili kakor nemarno pokopani mrtveci: samo do tri četrt v zemlji. Kazalo je, da niso premaknili niti rok, za hip, ne nog, zemlja okrog njih se je bleščala, nabrekla, rahla. Potlej se je čez nasip molče sprevrgla jata vran, postala v krogu, znižala glave — pa ujela veter in se dala odpeljati.

Takrat se je izmed hrbtov vzdignil Gorogranec.

Otresel si je blato s prstov, se kakor v molitvi ozrl v nebo, pa v globočino, dol, v strugo, ki se je kot oškrbljena čeljust grizla v nasip. Obakraj Gorogranca so plavali prameni jutranje megle. Ko se je obrnil vkreber, mu je Mrak sledil z očmi: starec se je bil to noč postaral. Roki si je v podporo tiščal v bok. Vrh nasipa se je obotavljal, si ocedil dlan v hlače, zaploskal, se nakremžil:

»Vstanimo! Previdno! Bognedaj v gaz!«

Mladi križi so se nalomili.

Zvijali so se, se krčili, razdirali, rasli na kolena, padali, vstajali, klecali.

Pa je Gorogranec kriknil kot od bolečine, si strgal kapico, pritisnil roko na srce in se priklonil:

»Otroci, tovariši, junaki —«

Stavka ni zmogel. Pahnil je pesti v zrak, se zmotovilil in pobegnil.

»Komediija,« je zapiskal Blaž, »starec joče!«

»Ne,« je Mrak zmrmlal, »le hvala nam je rekel.«

»Kot merjasci smo,« je prhnil Blaž, »v kaluži!«

Od vzhoda se je bočila limonasta svetloba.

Blaž je s prstom bril blato Nacku z lic.

Pol ducata korakov stran je tiho jokalo dekle in si s kazalcem greblo zemljo izpod modrca.

Zgoraj je — pred odloputnjenimi vrati v kolibo — stal kočijaž:

»Se ne mudi, po dva in dva!«

Na prag je bil porinil zaboj od dinamita, dve steklenki, skriti v otep slame, in grob ovoj za žeblje: tam je skrival sladkor. Iz hlač je poiskal prazno stekleničko za črnilo, natočil — Blaž se je od smokvinega žganja zvil kakor menek na vilicah, Nacek je zavrisnil.

Mohor Mrak je hrustal sladkor.

»Ostanimo zdravi,« je Gorogranec brundal.

Na lepem pa se je kakor vojščak zad za pasijonom prikazal nori brat. Grabil je z rokami kakor z burklo. Smeh okoli Gorogrančeve steklenke je zamrl. Nori Nace se je po komolcih vračal od nasipa. Iz razklane srajce so mu gledala ramena, na debelo ometana z blatom. Nacek je stekel: in Mohor Mrak, pa Gorogranec. Vse preveč rok je Naceta pobralo iz težav. Le Blaž se ni premaknil. Zvižgal je, položil žganje in sladkorne kocke v samokolnico, zaboj odbrcal s praga: Naceta so posadili na zaboj kakor na prestol. Gorogranec mu je pod stopala stresel slamo od steklenk.

»Jah,« je nori brat zmigoval z rameni.

Zrak bister, dežja ni več, kočijaž je z žganjem in s sladkorjem obhajil pred krdelom, skale in drevo so že razgrinjale kot v sušenje prve sence, brenčale so žuželke.

Mohor Mrak je stopil vrh nasipa: v črni trebuh je noč bila vtetovirala za pol mravljišča križev. Zakovice, se je nasmehnil. Bi hudourniki zares splaknili zemljo strugi v usta, če bi umanjalo teh spojki? Če, če, če, se je razjezil, ti bingelji na vislicah vseh križpotij!

Od opešanosti se mu je zvrnelo, počasi se je vrnil v vrsto.

Niso peli kakor zmeraj. Ne korakali: spali so, se vlekli. Norega brata sta tovorila Mohor Mrak in Blaž. V rokah jima je ždel kakor suh zamorski poglavar, se ju držal okrog vratu in previdno molil predse svoji razboleli kepi. Tudi Nacek je nosil: prazni steklenici. Zvečer bo Gorogranec najbrž spet v gosteh pri gluhem češpljarju, da ne bi žabica nemarno v tri dni visela na kolibi.

Mraka je od blata zasrbelo, sušilo se je, s palcem si ga je odluščil z nosa, z vek, tedaj jih je zagledal: prvi se je spuščal Lenin z žolto knjižico v pesti. Kapin je bolščal v tla in se prijemal za rdečo ruto. Tretja je prihajala — kot ladja brez krmila — Madona, tovarišija: bleda, šop las si je potisnila na nos, pod očmi so se ji spletle temnikaste girlande. Kozja steza se jo voljno in poprek zlivala na kolovoz, tam sta usihali dve slivi.

Vsem trem hkrati je korak zamrl.

Rana ura, bog pomagaj, brigada naj bi še ležala pod odejami, prišli so s kaznijo in s trdo pridigo, zapisano v rumeni zvezek: upor, očitno razbijaštvo! Hoteli so napraviti vtis spricho tolikšnega včerajšnjega nevtisa — pa jih je zamazano krdelo, ki se jim je opotekalo nasproti, zasadilo v zemljo. Ob Leninu je rasla zelenika: začel jo je z beležnico ščetkati po mokrih listih. Lice mu je otrdelo kakor sredi kihca, usta so se mu zasvaljkala kot brki na starinskih svatbenih fotografijah. Poveljnik taborišča je počasi vzdignil roko in se potlej — prav tako počasi — ugriznil v prst.

Gorogranec se je ponosno zravnal.

Oči so mu tičale v dveh klovnastih, prstenih zvezdah.

»Naj se še tako zasuka, zmeraj doživé parado!« je Mraka zagrenilo.

Kočijaž ni vedel za crklino in človeško dostojanstvo: edinkrat v življenju se mu je ta dan primerila priložnost, da vrže ukaz kakor polkovnik v srebrnih pletenicah. In prav pri tej priložnosti so ga otroci kot izdali.

Stisnil je pesti ob bok, zbral za dvojni pehar sape in:

»Pozdrav na desno!«

Glave so se do poslednje — kot na vrvcu iz lutkovnega gledališča — obrnile v levo: tam je izza razležanih gričev raslo sonce in trosilo čez oprano zemljo rožnat puh. Od kala so krulile češpljarjeve svinje. Mlake so lovile trepetanje suhih vej, sonce je iz teh skodranih površin tolklo kakor krožnike iz kotlovine.

Čez čas so v mračini, pod šotorom, padli v sen kot kamen v vodnjak.

Vsi — razen Gorogranca.

Končalo se je, kakor se je moralo: naslednji dan je Gorogranec vezal culo. Zakaj uradno so dognali, da je bil pozdrav sramotljiv privesek k nepokorščini. Gotovo pa veliko več. Ali kakor je lepo povedala Madona, tovarišija, bolničarka: Čipke na blazini, sešiti za reakcijo.

Šele čez teden dni je Andro ob jezikih tabornega ognja zaupal Mraku konec zgodbe: Lenin je od zelenike pridirjal pod zastavo. Rogovilil je z beležnico, trgal trobljo s hrasta in jo spet obešal v veje, kričal, naj zbude piskača in naj naredijo zbor. Takrat je Gorogranec vstal s klopi, blaten in upadel, ko da se je bil — po krivem pokopan — izgrebel iz groba. Mirno,

težko, za spoznanje le zasikano je Leninu, Kapinu in Madona, tovarišiji povedal s svojo rahlo starožitno, slovesno besedo:

»Sina imam, v hribih, pod zemljo. Če bi mu kdorkoli iz napihnenosti ali hudobije kanil vdreti v grob in kosti zmetati po melišču, bi prišel samo do tamarja, pa nikdar več nikamor. Rekel sem, in natanko ponavljam: kdor bi hotel te junaške otroke vreči s tistih rokovnjaških postelj — ta ne bo več stopil čez šotorski prag. Anti sem jasno povedal, čeravno po slovensko. Zdaj pa kot kdo hoče.«

Dali so mu lubenici, štruco kruha in osem zaliscev slanine. Starega grešnega kozla je sredi dopoldneva odpeljal tovornjak. Spet sonce: za kolesi je poplesovala vlečka rjavega prahu. Gorogranec je v svojem črnem žaketu stal med snopi zlomljenih lopat, peljali so jih nasadit. Sam, raven kakor vošččenica — tako so jih nekoč s karetami vozili na morišče. Pod desno in pod levo pazduho je stiskal lubenici, pri čevljih se mu je zibala cula. Samo zato nemara ni odzdravljal belim pikam, ki so nasipu tlakovale dno. Hip, hip, hip se je razlegalo od samokolnic, od kolibe, s čeljusti suhe struge. Je pa vprašanje, če jih je sploh slišal, zakaj crklina, ki ga je nosila, je nemarno ropotala in iz rozinantske domišljavosti hupala v tri dni.

Zadnje ponižanje je doživel na jutro pred odhodom.

Njegov napis, znameniti PIJ POČASI, POBIČ, so prevedli v cirilico, čeprav je Gorogranec vozil vodo le Kapinovi brigadi. Zaradi enakopravnosti, mu je pojasnil bjelovarski poet Kalister, ki so ga bili poslali z lončkom bele barve pod kočijažev sod na dveh kolesih. Zaradi bratstva, enotnosti, pa da ne bi zbujal šovinizmov.

»Kar se da pravilno,« je kočijaž pokimal.

Oprtal si je culo, se ustavil, pogledal od strani: storilo se mu je inako — s prevodom v cirilico je bil njegov baril kakor zatrep na postajah v Baški grapi.

»Ah, ah,« je grenko rekel, »ah! Ne razumem, se pa pokoravam.«

Pa je razumel in se je vse prej kot pokoraval: le poeta s čopičem ni maral žalostiti. Kaj bi stresali v nedolžna krompirišča koloradske hrošče: ti tako ali tako z leti sami pribrenče.

O, domovina, stvar je čista, le ljudje smo kakor zmeraj in povsod nemarni in legamo umazanih podplatov spat. Ali pa si jih zavijamo v časopis, da ne bi posvinjali rjuh. Fuimus Troes, je momljal stric Dolef, preden ga je mraz potolkel za svinjakom. Zdaj se po nasipu pasejo praseta, na kamnih v suhi strugi dremljejo martinčki, tračnice so izruvali, odpeljali, prekleto kratek čas je tamle piskal vlak v prihodnost, potlej se je v reber vrnil kmet. Kmet, ta najbolj človek — mravlja: vrne se na zemljo, pa čeprav mu jo je bil vihar neumnosti ducatkrat razril. Ampak vendar in nasipu, je Mohor Mrak začustvoval z mrvico všečnosti, vendar:

»Fuimus!«